

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat, namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., scer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V saboto 26. novembra 1853.

List 95.

Voda, zrak, gorkota in svetloba, pglavitni pripomočki kmetijstva.

Po Stöckhardtovih poljskih pridigah.

Vse rastline, da rastejo in sad rodé, potrebujejo vode, zraka, gorkote in svetlobe. To je sploh vsacemu kmetovavcu znano, — ali naj se mi nikar za zlo ne vzame, ako rečem, da to znanje je le bolj lupina, ktere veči del naših kmetovavcov pregriznilo ni, da bi bili do jedra prišli. Naj mi bo tedaj pripušeno, pglavitne pripomočke kmetijstva enmalo razjasnovati, da se njih prava cena do dobrega spozna. Znabiti da vstrežem marsikteremu kmetovavcu, ki v boljsem spoznanju teh pripomočkov, jih bo, kolikor bo v njegovi moči, bolje v svoji prid obračal in mi hvalo vedel za dobrovoljni moj poduk.

Začel bodem

1. o vodi.

Voda pokriva kot morje, deloma v ledenem stanu kakor v visocih severnih krajih, deloma v tekočem stanu kakor v gorkejih krajih, 3 četert zemlje; v rekah teče na vse strani po zemlji; v podobi sopuha ali soparja se dviguje v zrak, napravlja ondi oblake in pada kot dež, sneg ali rosa spet na zemljo nazaj. Tako se, odkar je svet vstvarjen, s pomočjo gorkote vedno spreminja voda in hodi v podnebje in s podnebja nazaj, in ta vedni krogotek je, ki oživlja mervto zemljo in jo navdaja z življenjem in blagostanjem. Kjer je tekoča voda, se spremeni nerodovitna puščava v plodni svet; kjer je ni, hira tudi naj boljša zemlja kot mertev kapital.

Voda pa je rastlinstvu po mnogih potih v prid; naj važniši so:

a) voda je naravnost živež rastlinam, to je, po svojih dvéh obstojnih delih, ki sta kislec in vodeneec, jim podaja to, česar potrebujejo za snovo svojo, ktera obstoji iz vodenca, ogljica in gnjljca. Čista voda obstoji le iz omenjenih dvéh pervin in scer iz 7 devetink kislica in 1 devetinke vodenca. V vodi ste dvé zračne stvari (gazi) po kemijski moči v tekočino zgoščene; kadar pa rastline rastejo, jih ravno tista pomoč združena z gorkoto ali z zrakom sterdi v terde stvari, da postane lesnina, močec, smola, vlečec, beljakec itd. iz nju. Rastline serkajo potrebno vodo ali iz zemlje ali iz zraka, v kterem so neprenehoma vodni sopari. Zraven te vode, ki se v rastlinah podela v terde stvari, pa potrebujejo rastline še veliko več druge vode, ki se v njih pretakva kakor tako imenovani sok ali rastna voda, ktero rastline vedno iz sebe hlapé, pa spet v-se serkajo. V 100

delih zelene rastline je 70, 80, tudi 90 delov take vode.

b) Voda pomaga to, kar rastlinam v živež služi, raztopiti, da kar je poprej v parsti terdega ali celó kamnitega bilo, po nji razpade in se tako spremeni, da tanke koreninice po nježnih svojih sesavnih žilicah zamorejo serkati in čevčica rastlin potem prebaviti ali prekuhati. — Voda zamore terde in zračne stvari raztopiti in v tem raztopljenem stanu zamorejo po vodi v notranje dele rastlin iti in se ondi po vsih stranéh razširiti. Rastline bojo potem, kar so prejele, obdržale, ako jim tekne, kar je pa vodenega odveč, bojo spet izhlapile. Da pa rastline zamorejo le zlo redke raztopline v-se jemati, je gotovo in po skušnjah poterjeno, da ena redivna trohica mora biti raztopljena naj manj v 100 in tudi v 1000 delih vode.

c) Voda donáša rastlinam še mnogo družega živeža. Kar je v svojem nadzemljskem teku pobrala, po hribih in dolinah, po kterih je tekla, vse to pelje saboj in kakor dobra mati nese rastlinam v poboljšek. Ravno to dela tudi tista voda, ki se je pod nebom spreminila v dež, sneg, rôso, meglo itd. Tudi ta pobera, česar najde v podnebjju in nese saboj doli na zemljo, rastlinam v živež.

d) Po vodi postaja zemlja zdravo prebivališče rastlinam, se vé, ako je ni preveč. Voda spreminja zrak pod zemljo, ker, če jo kot dež premoči, potisne zrak vün; kadar pa sama iz zemlje izpuhti, se vrine na njeno mesto spet zrak v njo. Na to vižo rahlja tudi zemljo.

(Dalje sledi.)

Kmetijske skušnje.

(Sir shraniti in ga červov varovati) ni nek boljšega, kakor ga položiti v hmelj. Tako spravljani sir se obvarje červov in dobi prijetin okús. Tudi sadje se da v hmelju s pridom hraniti.

(Od prave molše krav). Veliko dobrih krav se popači, ki bi bile scer veliko mleka dajale, ako bi bile koj izperva pridno in do čistega molzene bile. Dostikrat ni ne na plemenu, tudi ne na klaji toliko ležeče, kakor na pridni dekli, da vime vsakbart do zadnje kaplje sprazne. Spodbosti nečimerne dekile, da živino vsakikrat prav do čistega pomolzejo, je neki gospodar, ki je imel več krav, po meri namolzenega mleka deklam zboljševal njih plačo. — In ne kesá se, da je to storil.

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat, namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiwels.

Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., scer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V sredo 14. decembra 1853.

List 100.

Voda, zrak, gorkota in svetloba, poglavitni pripomočki kmetijstva.

Po Stöckhardtovih poljskih pridigah.

(Dalje in konec.)

Svetloba.

Kako čudovito ljuba in dobrotljiva je svetloba rastlinstvu, očitno vidimo v tem, kako rade se obračajo zeliša proti soncu, da o mraku jih veliko celò svoje glavice zapera, in da na soncu cveteče dokaj lepši zelené memo unih, ki rastejo v senci in bolj tamnih krajih. Brez svetlobe ni zdrave in krepke rasti. O svetlobi podnevi zeleni deli rastlin razkrojujejo ogeljnokislino, in zboljšujejo, podavši mu veliko kislica, zrak podnebni. Ponoči se to ne godi, in tudi cvetje rastlin nima te dobrotljive lastnosti, zato ker cvetje ni nikdar zeleno; cvetje nasproti, namesto zrak zboljšati, ga marveč spridi. Če dalje uživajo rastline svetlobo, veliko več poserkajo ogeljno-kislino iz zraka in toliko hitreje rastejo. Le iz tega se da zapopasti: zakaj rastline v visocih severnih krajih zorijo tako neznano hitro. Tu, kjer sonce v poletinskih dnevih veliko dalje kakor pri nas na nebu stoji, zorijo žita že v 6 tednih, memo gorkega Laškega, kjer sta noč in dan skor enako dolga, in žita se le dozore v 4 ali 5 mesicih.

Kakor pa svetloba pospešuje čversto in zdravo rast, tako tudi izdeluje obilo dobrih sokov v njih: cukra, olja, smole itd. Grojzdje, jabelko in mnogotero drugo sadje ni tako sladko in okusno kakor tista, ki je zorelo na soncu. Grojzdje je celò boljega okusa, ako je zraslo na brajdah, za katerimi je bela stena, ktera sončne žarke odbija; črna stena popiva sončne žarke v-se, in čeravno grojzdje od bolj zgretih sten hitreje zori, vendar ni tako okusno. Klaje, ki je zrasla v senci, živina ne uživa tako rada, kakor take, ki je imela sonca dovolj in ktera je zavoljo tega tudi tečniši. Zatega voljo je tudi velik razloček med travo v dolinah in na hribih; čeravno je trava v dolini bolj na gorkem bila od gorske, je vendar ta bolj dišeča in tečna, ker sončna svetloba je na višavah močnejši kakor v dolinah.

Ravno to se vidi pri naših gojzdi. Les bolj na prostem je težji, krepkeji in bolj za kurjavo in vse; strojarjem je veliko ljubši hrastovina, ki je rasla na sterminah proti soncu, kakor tista, ki je stala bolj proti severju, ker skorja une ima več strojine in boljsega črešla v sebi. Smreke, ki stojé na sončnem robu gojzda, dajo več smole od tacih, ki so zrasle v sredi gojzda.

Kjer, kakor v toplem pasu zemlje, se skor vedno bistri zrak združuje z obilo in čisto svetlobo, obilno gorkoto in dostojno vlažnostjo, ondi doseže tudi rastlinstvo naj večí moč in plodnost, ondi zraven naj žlahnejšega sadú rasejo naj dražji balzami in dišave, kakor vanilija, cimét itd.

V naših pomarančnicah (Treibhäuser) zamoremo tudi rastlinam veliko gorkote dajati, ako jim kurimo, in tudi veliko mokrote, ako jim prilivamo, ali svetlobe jim ne moremo več dati, kakor je dan donaša, in za tega voljo ne bojo rastline v pomarančnicah nikdar tako krasne, dišeče in okusne kakor so pod milim nebom gorke Azie, Afrike in Amerike.

Kmetovavec in gojzdnar morata svetlobo za ljubo vzeti, kakor jim doide od sonca; ne jasnega in ne oblačnega vremena ne moreta nič premeniti. Gojzdar kaj malega zamore o tem storiti, ako pregosto drevje dostojno izseka in tako svetlobi nekoliko poti odpre. Vertnar pa je v stanu že veliko več storiti, ker pokriva in odkriva rastline v pokritih gredah (Mistbeet) in pomarančnicah, ali sončno svetlobo celò po različno pisanih šipah v shrambe spušča. Rumenkasto-zelene šipe spuščajo svetle in redivne žarke skozi, en del tistih pa, ki grejejo, take šipe zadržujejo, zato so na Angležkem za palme in druge rastline, katerim preobilna sončna vročina škodje, že davnej dobro poterdili zelene šipe. Nasproti pa so višnjeve šipe za take pokrite grede, ktere zgodaj spomladi velike gorkote potrebujejo, posebno dobre.

Obertnijske skušnje.

(Imenitna znajdba električnih statev v svilofabrikah). V časniku kmetijstva, obertnijstva in kupčijstva, ki izhaja v Parizu, beremo, da je gospod Bonelli, višji vodja sardinskega telegrafa, v Turinu sila imenitno napravo z električno močjo *) najdel, ktera bo prihodnje v Evropi pri fabrikskih izdelujejo svilno (židano) blago, vsako leto več ko 100 milionov fl. prihranila in dosedanje Žakartove statve spodrinila, ki so zavolj mnogih potrebnih kartonov **) in velicega prostora kaj velike stroške prizadevale. Na Žakartovih statvah se je za prav imenitne izdelke celò po 60 tisuč kartonov potrebovalo, 100 kartonov je pa 15 frankov

*) Električna, po domače tudi nebeški oginj imenovana zato, ker v blisku in strelji ravno ta moč vlada, bo o obertnijskih rečeh časoma menda že marsiktero prekucijo napravila.

**) Kartoni so iz prav debelega papirja izrezani in zrisani izgledi (muštri), po kterih se lepe rože in druge lepe pisanja v svilnotkanje napravljajo. Pis.

NOVICE

kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat, namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiwels.

Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., scer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V sredo 30. novembra 1853.

List 96.

Voda, zrak, gorkota in svetloba, poglavitni pripomočki kmetijstva.

Po Stöckhardtovih poljskih pridigah.

(Dalje.)

Voda razloči se od vode po tem: ali ima več ali manj tujih stvari primešanih. Imenitnije vode so:

1) **deževnica.** Ona je čisti (destilirani) mehki vodi naj bolj podobna. In zares je na potu, po kateri je v podnebje in s podnebja šla, dobro očišena bila, — kot puh namreč vzdignila se je iz zemlje pod nebó, in izpod neba je kot voda spet padla na zemljo nazaj. Kar je bilo zemelj in soli v nji, ni moglo izhlapeti v zrak, je tedaj ostalo na zemlji in le čisti vodni deli so se v podobi soparov dvignili kviško. Edino to, kar dež najde v zraku ptujega, to vzame sabo na zemljo, zato tudi ob dežju prva deževnica ima vselej nekoliko praha ali tankih zemeljskih drobcov v sebi in pa nekoliko amoniaka in solitarjeve kisline, — zato tudi je prvi dež vsigdar rodovitniši od poznejega, ki ima le nekoliko ogeljnokislina in zraka v sebi.

2) **Studenčnica.** Studenčnica ima drobce tiste zemlje in tistega kamnja v sebi, po katerih ali skozi ktere je studenec tekel, preden je prišel na dan. Je bila pot studenca terdo in neparsteno skalovje, je voda dostikrat tako čista in mehka kakor je očišena voda ali deževnica; je pa tekel studenec po sparstenelem kamnju ali po zemljinah, zapopade voda vse rudninske in rastlinske stvari, ktere je medpotoma raztopiti zamogla, namreč več ali manj ogeljnokisllega apna, mavca, kuhinske soli, pepelnice soli, kremenine itd. Večidel ima studenčnica apna v sebi, in takošna voda je ponjem terda, to je, taka da se sočivje ne skuha tako lahko v nji in tudi mjila (žajfa) pri perilu ne raztopi. Ako se pa v terdo vodo dene enmalo potašeljna (pepélika), ali če se kuhati dá, ali če dolgo stoji na zraku, se loči apno iz nje in terda voda se spremeni tako v mehko.

3) **Rečnica, potočnica ali tekoča voda.** Apno se, kakor iz terde studenčnice, tako tudi iz tekoče vode polagoma loči o teku rek in potokov. Kamni v vodi to pričajo, ki so večidel z apnato skorjo itd. prevlečeni. Kakor ob kuhi tako tudi o teku vode uide raztoplivka apna, to je, ogeljnokislina, in polagoma zadobi tekoča voda vse lastnosti mehke vode.

4) **Mlakužna voda.** V mlakužni vodi je dosti rastlinskih in živalskih stvari in železa raztopljenih. Če taka voda dolgo časa stoji na zraku, se ločijo te primešance v podobi rujavega blata.

5) **Morska voda.** V morski vodi je razun kuhinske soli (1 funt morske vode ima 1 ali 1¼ lota kuhinske soli) še grenjke soli, apnatih soli in več drugih več ali manj.

Všeč bi utegnili biti kmetovavcem, da bi imeli kakšne lahke pripomočke poskusiti vodo in saj nekako zvediti, naj je za pijačo ali za močenje travnikov ali za kakošno drugo rabo, kaj ima ta ali una voda v sebi. Svetujemo mu tedaj v ta namen sledeče poskuske (reagencije), ktere v vsaki apoteki lahko kupi za majhen dnar.

Naj tedaj v ta namen kane v kozarec vode, ktero skusiti hoče, kakih 5 ali 6 kapljic

a) **raztopljenega srebra (Silberlösung):** ako se voda po tem belo skalí, znamenje je to, da kuhinska sol je v vodi (ali prav za prav solna kislina); — ako pa voda v nekterih urah rudečkasta prihaja, znamenje je to, da je veliko dobro gnojnih stvari v nji; — ali se

b) **kane raztopljene deteljne soli (Kleesalzlösung) v vodo:** če se voda belo skalí, znamenje je to apna; — ali se

c) **kane raztopljenega klor-bariuma (Chlorbariumlösung) v vodo:** se skalí voda na belo, znamenje je to žepljene kisline. Če se pa voda pri ravno imenovanih dveh poslednjih skušnjah skalí (pa ne na belo), znamenje je to, da je mavec (gips) v vodi; — ali se

d) **kane raztopljene kervino-lugaste soli (Blutlaugensalzlösung) v vodo in postane ona po tem plava (modra):** znamenje je to železa; — ali se

e) **kane mjilovca (Seifengeist) v vodo in se skalí kakor mleko:** znamenje je to terde vode. Ako se ravno to poskusi s kuhano vodo in ona ostane čista, znamenje je to, da se je voda po kuhi ali dolgem stanju umečila.

f) **Če se voda kuhati dá in če ob kuhi nad vodo veliko mehurčkov napravlja:** znamenje je to obilne ogeljnokislina.

Popolnoma natanko se dajo zvediti obstojni deli vsake vode, ako jih kemikar še bolj natanko skuša po različnih poskuskih, — ali za kmetijske namene so imenovane preskušnje zadost. (Dalje sledi.)

Starozgodovinski pomenki.

BRAHM,

nar višje božanstvo Indov in njegovi sledi na indo-slovenskih spomenicih.

Rasložil Davorin Terstenjak.

Če nauke svetih indijskih bukev Vedas in Puranas prav pretehtamo, našli bomo, da se indijsko bo-

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat. namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiweis.

Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., seer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, seer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V saboto 3. decembra 1853.

List 97.

Voda, zrak, gorkota in svetloba, poglavitni pripomočki kmetijstva.

Po Stöckhardtovih poljskih pridigah.

(Dalje.)

Z r a k.

Kakor plajš obdaja zrak (sapa, ljuft) našo zemljo krog in krog; ta plajš se imenuje zračje (atmosfera), od ktereга se misli, da seže blizo 10 milj nad zemljo.

Poglavitna dela zraka sta kislec (Sauerstoff) in gnjilec (Stickstoff); unega je v zraku ena petinka, tega štiri petinke; stanovitne primešance zraka pa so: ogeljnokislina, vodena saporica in prah, katerih je manj ali več; celò malo je v zraku tudi amoniaka, solitarjeve kisline, kuhinske soli in še drugih drobcov. Ni se pa čuditi nad tem, da v zraku je toliko primešanic, ker vse, kar iz naše zemlje v podnebje puhti in gori se praši, vse to ostane v zraku manj ali več časa.

Naj bolj imenitna za rastlinstvo pa je v zraku ogeljnokislina, ker ona večidel pripomore k živežu vsim rastlinam. Vsi zeleni sočnati deli rastlin, posebno perje, dihajo podnevi ogeljnokislino v-se, iz sebe pa dihajo kislec. V ogeljnokislini zapodeno oglje (ogelc) ostane v rastlini, da ona napravlja različne dele iz njega. Rastline tedaj povračujejo zraku kislic, ktereга mu dan na dan ljudje in živina po dihanju jemljejo in ktereга tudi po tem zgubiva, da vsaka stvar za gnjijenje, trohnenje, sparstenenje in gorenje več ali manj kislica potrebuje; rastline pa pobirajo dan na dan tudi en del tiste ogeljnokislina, ki v zrak pride, po sopenju ljudi in žival in vsih ravno imenovanih prigodb.

Kislec zraka pa združen z vodo dela na zemlji vse tiste spremembe, ktere so kmetovavcu pod imenom gnjijenja in sparstenenja znane. Tudi koreninam vsih rastlin, ako hočejo zdrave ostati in krepko rasti, mora zmiraj nov kislec na pomoč priti. Zato je rastline okopavati, zemljo rahljati itd. tako dobro, ker po vsih teh delih se koreninam nov zrak podaja. Zato pojemlje rodovitnost na tacih zemljiših, ki imajo terdo skorjo, — zato se zboljšajo kmalo, ako se zrahlajo, kar se očitno vidi na njivah, kjer se koruza in repa prideluje. Tudi to, kar je v zraku amoniaka in solitarjeve kisline, je naravnost živež rastlinam, naj jim doide po perju ali po koreninah. Prosti gnjilec zraka tudi nekoliko oživlja rastline in zemljo, ali zadostno močen pa ni, da bi rastlinstvo pri-

ganjal k čeversti rasti. Tudi ni dvomiti, da drobci prahu, ki so v zraku, bi celò nič ne pripomogli k rodovitnosti zemlje.

Čisto suh zrak pa ne tekne ne življenju živalskemu ne rastlinskemu; v zraku je tedaj zmiraj nekoliko vode v podobi saporjev, in ravno gorki zrak, ki se nam naj bolj suh zdi, ima vodenih delov več v sebi kakor merzli. Koliko pa zrak vodenega sprejeti zamore, se ravna po meri njegove gorkote. Po skušnjah je spričano, da 100 bokalov zraka zamore sprejeti

pri 20 stopinjah gorkote čez 2 bokala vodenih saporjev,

„ 10 „ „ „ 1 bokal „ „

„ 0 stopinji „ „ pol bokala „ „

in vendar ostane pri tolikšni meri vodene saporice zrak še zmiraj ne vidljiva stvar. Če pa pride v zrak s popisano gorkoto več vodenih saporjev, se loči vsa voda, kar je je odveč, v podobah vidljivih soparnih mehurčikov, ki postanejo oblaki in megle, ali celò dež, rôsa itd., ako se vodeni saporji zgostijo v kaplje.

Kako tečni so vodeni deli zraka rastlinam, se očitno vidi v sila gorkih tropiških deželah, v katerih nikoli nimajo dežja ali le redkokterikrat, in vendar rastejo rastline, — ravno to priča mah pod skalovjem in pečinami, ki tudi raste in vendar ga dež nikdar ne zmóči. Od kod omenjene rastline dobivajo potrebno vodo? Iz zraka jo serkajo.

Iz vsega tega, kar smo tukaj od zraka povedali, razvidi se očitno, da v zraku je vsakteri organski življeji shranjen, ki ga rastline za rast svojo potrebujejo, ni tedaj po tem takim čuda, ako smo v stanu rastline tudi iz takega zemljiša na dan spraviti, na katero ne pride nič živalskega ali rastlinskega gnoja. Če ima zemljiše le potrebno parst in dosti mokrote v sebi, zamorejo rastline živeti. Se ve da pa z golim življenjem rastlin kmetovavec ni zadovoljin; on hoče, da rastline mu krepko in plodno rastejo in zatega voljo tudi koreninam živalskega ali rastlinskega gnoja manjkati ne smé. Ko so pa rastline močnejši zrasle, bo močnejši steblo in perje tudi močnejši in obilniši serkalo potrebno živež iz zraka. (Dalje sledi.)

Potovanje po okrajnah natoroznanstva.

Žitni moli.

Kakošno nevarnost žuga v žitnicah žitni mol vsemu žitu, razun prosa, je znano vsacemu kmetovavcu. Vendar je natura te škodljivo živalice ljudem večidel premalo znana, kar spričuje že to, da imamo v slovenskem jeziku le edino besedo „žitni mol“ za dvé različne živali, ki delate v žitnih shrambah gospodarjem škodo.

Pisanje naročil pa častitim naročnikom polajšati, jim bomo drugo pot podali po navadi naročilno pismo, s katerim naj posiljajo dnar.

Oznanilo to pa sklenemo s serčno zahvalo vsem častitim gospodom dopisnikom, ki so nas podpirali iz vsih slavenskih krajev z mnogoverstnimi spisi, in jih lepo prosimo, da ostanejo in se še z družimi pomnože prijazni podporniki „Novic“ tudi prihodnje leto.

☞ Da bojo pa g. naročniki berž ob novem letu izdane liste poredoma dobivali, in da bomo kmalo zvedili, ali bomo mogli tudi z dokladanjem „povestnice“ začeti, prosimo: naj se vsak berž naroči, ker zadnje dni tega mesca natis nadpisov odpravlilstvo zlo mudi in brez krivice naše zastaja redovno odpravljanje že na svetlo danih listov.

Voda, zrak, gorkota in svetloba, poglavitni pripomočki kmeijstva.

Po Stöckhardtovih poljskih pridigah.

(Dalje.)

Gorkota.

Po sončnih žarkih dobiva zemlja gorkoto in svetlobo. Gorkota in svetloba zbujejo zemljo po zimskem spanju sopet k življenju. Brez gorkote in svetlobe ne more obstati ne človek, ne žival, pa tudi zemlja ne. Mrtvo je vse, kjer ju ni.

Da se poversina zemlje, zrak in voda zgreje, storé sončni žarki. V rahli in z gnjilovco (humus) zmešani parsti pa se zbuja gorkota še po dvojni drugi poti; zgreje se namreč gnjilovca, kadar trohni, in nji pridjani gnoj, in zgrejejo se tudi zemljine, kadar sparstene. Reči zamoremo, da to trohnenje in sparštenje je tihemu in počasnemu gorenju enako. Čeravno ne čutimo tega in ne vidimo očitno, vendar spoznamo to lahko iz tega, da na dobro gnojni in gnjilovčni zemlji se v jeseni sejano žito veliko prej in krepkeje ukorenini in začne na spomlad tudi veselejši in hitrejši rasti, kakor na njivah s tako imenovano merzlo zemljo. Vunanja gorkota je ta čas povsod enaka — ali med zemljo in zemljo je razloček, kakor med gorko in merzlo hišo.

Rekli smo, da sončni žarki grejejo zemljo, — ali ne povsod enako. Vzroki tega razločka so mnogoverstni:

1. Zemlja se po soncu bolj ali manj ogreva, kakor je barva in lastnost zemlje. Vsaka stvar, ki je poverh svetla in gladka, meče več del na njo padlih sončnih žarkov raz sebe nazaj in jih ne pusti skoz se iti; nasproti pa črna, temna in bolj zgerbana stvar popiva več del žarkov in jih jemlje v se. Vse tedaj, kar kako zemljiše bolj tamno in gerbasta dela, ga dela tudi za gorkoto pripravniši; lahko je tedaj tudi iz tega zapopasti, da tudi iz tega obzira gnjilovca ali dobra črna parst zemljiše greje in da tudi zemlja, ki je zrahljana in preorana, je veliko gorkeji od take zemlje, ki je terda in z gladko poveršino pokrita. Skušnje so učile, da ravno tista gorkota je zgrela zemljiše z belo apnico na 17 stopinj gorkote, s černo gnjilovčno zemljo na 22 stopinj, zemljo pokrito pa s sajami celo na 25 stopinj.

2. Velik razloček gorkote je tudi po vlažnosti (mokroti) zemljiša. Dokler je zemlja mokra, zdajajo sončni žarki veliko manj zato, ker se gorkota naj poprej sprejema z vodo, ki je v zemlji, da spuhti iz nje; dokler se tedaj zemlja suši, se ogreva zemljiše toliko manj, kolikor več je gorkote potreba, da preobilna voda iz nje pride. Če bi pa ne bila zemlja mokra bila, bi bila vso to gorkoto ohranila, ki jo je v mokrem svetu izpuhtela po sušenju zemljiša. Skušnje so učile, da o ravno tisti gorkoti se je apnata zemlja zgrela na 18

stopinj gorkote, ako je suha bila, mokra pa le na 10 stopinj; pešena zemlja suha se je zgrela na 19, mokra pa le na 12 stopinj, gnjilovčna suha na 22, mokra pa le na 18 stopinj.

Iz tega se tudi samo po sebi lahko zapopade, da na suho djano zemljiše ne postane le samo suho, temuč tudi gorkeji in vroče, — nasproti pa suha zemlja, ako se moči, postane ne le mokra, temuč tudi bolj hladna. Zato shladi dež zemljo, ker zemlja mora dosto vodi gorkote dati, da se ta ž njo sprime in v podobi sopara iz nje izpuhti, ali z drugimi besedami, da se spet osuši.

(Konec sledi.)

Zdravniške reči.

Grojzdje zdravilo.

Že v starih bukvah in tudi spisih Plinjevih beremo od zdravilne moči grojzdja. Vendar šele poslednji čas so zdravniki to moč tako čislati začeli, da nekatere bolezni ozdravljajo zgol samim grojzdem (Traubencur).

Grojzdni sok je nekako enak tistim solem, ki odpirajo život in zboljšujejo kri, zato je že marsikteri po pravi rabi tega zdravila se popolnoma znebel terdovratnih trebušnih bolezi, posebno želodca, jeter, vranice, ledic itd., ali si jih je saj zlo potolažil.

Vsakdo, ki ni še skusil, si bo mislil, da grojzdno zdravilo mora kaj prijetno biti, saj sladke jagode vsak rad zoblje. Al prijetnost ta vender ni tako velika, kakor se morebiti misli, saj iz začetka ne; ljudem, ki so zlo občutljive in lahko zdražljive nature, prizadene to zdravilo izperva mnogo težav, namreč jim dela vročino, žene kri k glavi, človek je nekako nepokojen, ne spi dobro itd. Vendar to terpi le malo časa in izvira iz prebujene prebavljivosti želodca.

Kako pa se vživa grojzdje za zdravilo? Vživa se le sočno grojzdje s tanko kožico, in včasih se spreminja s kako drugo sorto, da se bolniku v eno mero ena sorta ne priskuti. Sok se iz jagod le izsesa; grojzdje se ne sme požirati, zato ker koža in posebno peške ne storé dobro. Začne pa bolnik na dan s poldrugim funtom dobrih nepremerzlih grojzdov, in vsake tri dni jemlje za pol funta ali cel funt več, dokler ne pride do 6 funtov, — to je prva polovica ozdravljanja; po tem pa pomanjšuje mero vživanega grojzdja ravno tako, kakor jo je pred množil, in to je druga polovica ozdravljanja. Naj več naj se grojzdja dopoldne povžije, ostanek pa na večer. Kadar pa se ozdravlja bolnik z grojzdem, mora sicer prav zmerno (diät) živeti, da grojzdni sok, kar naj bolj more, čist v kri gre. Zato naj je zajterk le beli kruh in voda, opoldne naj se tudi le malo in prav prostih jedil vživa, od mesnine le naj ložje reči. Kdor se tedaj z grojzdem ozdravlja, naj zraven strada.

Ker je človek po ti zdravilici ene tedne zlo občutljiv, naj se varje posebno prehlajenja tisti čas.

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat, namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., scer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V saboto 10. decembra 1853.

List 99.

Voda, zrak, gorkota in svetloba, poglavitni pripomočki kmetijstva.

Po Stöckhardtovih poljskih pridigah.

Gorkota.

(Dalje.)

3) Sončni žarki imajo veliko večjo moč, kadar padajo navpično na zemljo; kolikor bolj od strani jo zadevajo, toliko manj grejejo. Vsakdo dobro čuti razločke opoldanske gorkote memo večerne in zjutranje.

4) Višja ali nižja lega kakega kraja dela o gorkoti velike razločke. Zato je v cvetju drevja, žetvi itd. velik razloček po višji ali nižji legi, kakor je znano vsacemu kmetovavcu. Na visocih gorah vročih krajev je ta razloček v eni uri posebno očiten. Ako greš gori na tak hrib pol ure delječ, misliš da si na Laskem: take zeliša in drevesa najdeš tu; — greš le četert ure dalje, že rastejo jelke in smereke, — še eno četert ure višji, je vse pokrito z večnim snegom.

Kadar je jenjalo sonce sijati na zemljiše, puhti polagoma gorkota iz njega, dokler se ne shladi. Sploh je zakon nature tak, da tista zemlja se tudi naj hitreje shladi, ki se je naj hitreje zgreela. Rahla zemlja se shladi in zgreje hitreje kakor gosta, debela zemlja; kamni se zgrejejo pozneje, pa ostanejo zatega voljo tudi dalje časa gorki.

Kadar je nebo jasno in sapa ni, se shladi zemlja naj bolj. Ob jasni pomladanski ali jesenski noči se zemlja povrhnje včasih tako hladi, da je proti jutru za 6 ali 8 stopinj merzleji kakor zrak, kateri sprejeto gorkoto veliko bolj počasi iz sebe oddaja. Zrak se tedaj le spodaj, kjer obdaja zemljo, shladi in ondi en del svojih vodenih soparjev v podobi drobnih kapljic ali kančikov poklada na merzlejšo zemljo ali na rastline ravno tako, kakor se megla ali kapljice nastavijo na merzel kozarec, ako ga prinesemo v gorko hišo. Tako se dela rosa. Če se pa površina zemlje ponoči celo do zmerzlina shladi, se na njo padši vodeni soparji še bolj sterdijo in postanejo slana ali mraz.

Oblaki in veter zadržujejo gorkoto v zemlji. Oblaki so pokrivala, ki gorki puh, ki je do njih prišel, spet nazaj na zemljo mečejo, da se tedaj, kadar je oblačno, veliko manj shladiti zamore. Ravno tako moč kakor oblaki imajo čez mlade rastline tudi štorja ali slama ali dilje, s katerimi vertnarji ponoči pokrivajo bolj mehke rastline, da jih mraz ne popali. Veter ali sapa brani prehlajenje, ker zmiraj in zmiraj zgornji bolj gorki zrak se premetuje doli do zemlje.

(Dalje sledi).

Štajerska penina Kleinošekova.

I.

Šampanjsko ali penče vino — penina — je dandanašnji gospódi naj bolj ljubo in milo. Ni, preč, prave veselice ali slovesnosti, kjer se penina ne peni.

Penina, pa se vé, ni naravno ali navadno izvirelo vino, temuč je umetno pripravljeno. To umetnost so znajdli francozki Šampanjci in so bili dolge leta edini posestniki te skrivnosti, ki jim je kaj lepih penězov donášala. Polič penine prodajati po 3 do 4 fl. sr. je veliko dnarja! — Ker pa se po celej Evropi in še drugod po 100 in 1000krat več penine potrebuje in spije, kakor v Šampanjskem vina prirase, je očitno, da je dokaj ponarejene in iz družega vina pripravljene.

Tudi v našem cesarstvu so se že nekteri penine letili ali, slobodno rečem, da še ninobeden tak izverstne zmogel, kakor zdaj naš verli Radgončan A. Kleinošek (po pravem Klenošek), ki se je sehob v Gradec presešil. Kdor je imel priložnost njegovo penino pokušati, se od nje dobrega, čistega okusa in nježnega živega peničenja prepričati, bode moje besede poterdil. — Pri mnogeterih — tu v Gradcu zlasti osnovanih — skušnjah in primerjavah Kleinošekove penine s pravimi francozkimi, je mnogim — ináčé štimanim vino- in peninoznancom spodletelo spoznati: ktera je Kleinošekova, ktera francozka! Marsikteri jo čislajo više od francozkih, posebno za važnega vzroka voljo, da zdravju zmirom ljubi.

G. Kleinošek pa je to imenitno reč tudi po pravem začel. Podal se je v Šampanjo (Champagne), kjer je pri izverstnem vinorejeju in peničarju za drage dnarje v njegovi vinarni čez polleta sam pomagal, delal in še drugod pridno zvedaval, dokler je skrivnosti do živega prišel. Vrativši se počné leta 1850 iz slovenskega vina kraj Radgone penino pripravljati. — Perva pokušina obeta srečen uspeh. Mahom se nadepolnemu početniku oba brata, ki jima je eden v Gradcu tergovec, s svojim premoženjem pridružita. Ali vlastitost štajerskega vina pokaže berž, da mu nobeden v Šampanii navadnih načinov vino peničiti, na tenko ne prileže. Treba je bilo mnogih dragih skušnj, preden se je pogodilo značajnosti štajersko-slovenskega vina čisto primerno pripravljanje.

Dvé dolge leti so te drage skušnje terpele. — Tu ne zdvojiti, svojih stroškov ne zgubiti — temoč uspešno zmagati — je le zamogla teh treh mladih vse hvale vrednih početnikov umna, stalna, za svojo stvar vneta nadušenost. Konec leta 1852 se je srečno dognana Kleinošekova penina že v prodajo razposlala. Mahom je tako dopadla, da je v nekih mescih že 12.000 sklenic poličnih prodano, sklenica po 1 fl. 48 kr., pod napisom:

„Louis Kleinoscheg et freres Styrie“.

Slava jim!

Letos preč že dva tergovska opravnika ali agenta